

Şarkiyatçılığın Aynasında Türkiye Suretleri: Britanya Basınında Türkiye'nin AB Üyeliğine İlişkin Haberlerde Şarkiyatçı Söylem

H. Esra Arcan*

Özet: Temel söylem kaynağı olarak medya anlatıları ve özellikle haberler ulusların ve ulusal kimliklerin inşa ve temsilinde özel bir rol oynarlar. Bu nedenle Türkiye ve Türk kimliğinin Batı medyasında nasıl inşa edildiğini anlayabilmek için haber söylem stratejileri incelenmelidir. Bu çalışma, Britanya basınının iki önemli gazetesi olan *The Guardian* ve *The Times*'de Türkiye ve Türk kimliğinin şarkiyatçı inşasına ilişkin sorunlara işaret etmekte, liberal ve muhafazakâr nitelikteki bu iki gazetenin de Türkiye'yi Avrupa-dışı bir mekan ve kültür, Türk kimliğini de grupdışı-öteki olarak temsil eden şarkiyatçı bir söylemi yeniden ürettiklerini savunmaktadır. Bu iki gazetenin 2004 yılı içinde Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin haberlerinde inşa edilen şarkiyatçı söylem kullanılan gönderge, adlandırma ve yüklem stratejilerinde açıkça görülebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şarkiyatçılık, eleştirel söylem analizi, Britanya basını, Türkiye, Türk kimliği, AB üyeliği

Reflections of the Turkey on the Mirror of Orientalism: Orientalist Discourse in the British Press Regarding Turkey's EU Membership

Abstract: As a main discourse resource, media narratives and particularly news play a special role in construction and representation of nations and national identities. Thus, in order to comprehend how Turkey and Turkish identity are constructed and represented in Western media, news discourse strategies should be analyzed. The article addresses the issue of essentially *Orientalistic* construction and representation of Turkey and Turkish identity in the British daily newspapers *The Guardian* and *The Times*. The study argues that these liberal and conservative newspapers both reproduce Orientalist discourse which represents Turkey as a space and culture that is out of Europe and the Turkish identity as outgroup. The Orientalist discourse accommodated in news regarding EU-membership of Turkey published by these newspapers in 2004 is clearly seen in the used strategies of reference, nomination and predication.

Keywords: Orientalism, critical discourse analysis, British press, Turkey, Turkish identity, EU membership

* Dr., İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi

“Aynı zamanda barbarlığın belgesi olmayan
bir medeniyet belgesi yoktur.” W. Benjamin

Giriş

Gerek Türkiye basınında gerekse Batı basınında Türkiye tanımlanırken ‘Doğu ile Batı arasındaki köprü’ veya ‘Asya ile Avrupa’nın bulunduğu ülke’ metaforları sıklıkla kullanılır. Bu metaforlar Türkiye’nin Avrupalılığından çok Asyalılığını veya diğer bir deyişle Batılılığınan çok Doğululuğunu vurgulayan metaforlardır. Bu metaforlar yalnızca coğrafi bir Asyalılığa veya Doğululuğa işaret etmez, aynı zamanda kültürel bir Asyalılık veya Doğululuktur işaret edilen. Günümüzde söylemin ana dolaşım alanı olan haberlerde bu kültürel işaret şarkiyatçı dil ve yaklaşımın izlerini açıkça taşır. Ana akım Batı basınına sağ ve sol eğilimli gazetelerinde yer alan Türkiye’ye ilişkin haberlerde bu dil ve yaklaşım ortak bir tutum olarak kendini gösterir. Bu durum özellikle Türkiye’nin Avrupa Birliği (AB) üyeliğine aday olması ile Batı basınında artan Türkiye’ye ilişkin haberlerde Türkiye’nin ve Türkiye halkının Batılılığını sorgulayan veya Avrupadışılığını vurgulayan dilde kendini açığa çıkarır. Bu dil aracılığı ile yaratılan ve haberler aracılığı ile yaygınlaştırılan bu söylemin incelenmesi, Batı’nın şarkiyatçı kültür mirasının haberlerde Türkiye temsiline etkisini anlamamıza ve dolayısı ile Batı’nın ve Batılına gözünden ve dilinden, Batı aynasından dünyaya yansıtılan Türkiye suretini de görmemize yardımcı olacaktır. Bu suretin Türkiye ve halkına Batılıdan çok Doğulu, diğer bir deyişle Müslüman ve Asyalı bir kimlik atfettiğini görmek şaşırtıcı değildir. Özellikle Türkiye’nin AB’ye üyelik kriterlerini karşılamak üzere yasal düzenlemelere hız kazandırdığı, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygılı demokratik uygulamalara önem verdiğini ve vereceğini beyan etmesi ile bu atıfların ve beraberinde Avrupa uygarlığının kültürel karakterini tanımlayan, Türkiye’nin AB üyeliğine karşı itirazların artması dikkat çekicidir (Casanova, 2006, s. 236). Batı basınında yer alan Türkiye’nin AB üyeliğine ilişkin haberlerin söylem stratejilerinin incelenmesi bu itirazların niteliğini açıklamamıza katkı sağlayabilir.

Çeşitli karşılaştırmalı araştırmalarda, Britanya basınına, Türkiye’nin AB üyeliğine olumlu yaklaştığı belirtilmektedir. Bu nedenle Britanya basınına

Türkiye ve Türk kimliğini temsil ve inşa ederken hangi söylem stratejilerini kullandığı ve bu söylemin şarkiyatçı izler taşıyıp taşımadığının incelenmesi özellikle aydınlatıcı olacaktır. Bu amaçla, bu çalışmada, Britanya basınının sırasıyla sol-liberal ve sağ-muhafazakâr olmak üzere iki farklı politik eğilimi temsil eden *The Guardian* ve *The Times* gazetelerinde yer alan Türkiye'nin AB üyelik sürecine ilişkin haberlerin söylem inşa stratejilerinin incelenmesi hedeflenmektedir. Her ikisi de Britanya kamuoyu üzerinde etkili olan sol-liberal ve sağ-muhafazakâr, Türkiye'nin AB üyeliği konusunda Britanya hükümetlerinin Türkiye'den yana olumlu tavrını paylaşan bu gazete haberlerinde kullanılan söylem stratejilerinin hangi ölçü ve şekilde Batı'nın şarkiyatçı refleks ve tarihinin izlerini taşıdığı bu çalışmanın odak noktasıdır.

Söylem Kaynağı Olarak Haber

Said'in tanımıyla (1999, s. 12) şarkiyat, “‘Şark’ ile (çoğu zaman) ‘Garp’ arasındaki ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayanan bir düşünme biçimidir.” Doğu ile Batı arasındaki bu ayrımın temel dinamiklerinin, şarkiyatçılığın bir söylem olarak incelenmesi suretiyle anlaşılabilceğini öne süren Said, bu yolla, “Avrupa kültürünün gücünü ve kimliğini, kendini bir tür ikamesi, hatta yer altı benliği olan Şark karşısında konumlandırarak kazanmış olduğu”nun gösterilebileceğini savunur (Said, 1999, s. 13). Coşkun'un belirttiği gibi (2008, s. 18) şarkiyatçılığın Doğu bilgisinin, metin çözümlemeleri üzerinden oluşturulmuş bir bilgi olduğu dikkate alındığında, Said'in, şarkiyatçılığı bir söylem olarak incelemeyi önermesi geçerlilik kazanmaktadır.

Modern toplumun en etkili ideolojik kurumlarından birinin kitle iletişim araçları olduğu ve ideolojilerin büyük oranda söylem yoluyla edinildiğinin açığa çıkmasıyla (Chomsky ve ark., 2004; Fairclough, 1995; van Dijk, 1988), toplumsal pratiklerimizin pek çoğunun ideolojiler tarafından telkin edildiği ve söylemler dolayımı ile dolaşıma girdiği üzerinde durulmuştur. İdeoloji, söylem ve hegemonya ilişkisi Althusser, Gramsci ve Foucault'nun çalışmaları ile ilgi odağı olmuş, iletişim ve medyanın bu süreçlerdeki rolü iletişimbilim çalışmalarında önem verilen konular arasında yer almıştır.

Hunter ve Nelkin gibi araştırmacıların dikkat çektiği gibi kültürel ve toplumsal çatışmalar hakkında kamusal tartışmanın yürütüldüğü öncelikli alan

haber medyasıdır (akt. Gamson ve Modigliani, 1989). Kamusal meseleler hakkındaki tartışmalar hangi yorumun hâkim olacağı üzerine yapılan sembolik bir mücadele olarak da değerlendirilebilir. Batı’da özellikle AB üyeliği süreciyle ivme kazanan Türkiye’ye ilişkin tartışmalar son yılların önemli kamusal tartışmalarından biridir ve sembolik mücadele alanı da medyadır.

Medyanın kitlelerin temel bilgi ve haber kaynağı olması medyanın nesnel bir şekilde ‘gerçeği temsil ettiği’, ‘gerçeği yansıttığı’ iddiası nedeniyle de özel bir önem taşımaktadır. Mayers ve Caniglia’nın da belirttiği gibi,

Bu bir gerçektir ki, hem görüntülü hem yazılı medya haber üreticisi ve haber kaynağı olarak toplumsal dünyayı nasıl anladığımız ve hayatımızı nasıl yaşadığımız üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir... Haber kaynakları hususiyetle çevremizdeki dünyayı anlamamıza yardım etmekte çok iş görür. Gerçekte ülkemiz veya yurt dışındaki sosyal ve politik koşullar hakkındaki bilgimizin çoğu dolaylı ya da dolaysız olarak medyadan bize ulaşır (2004, s. 519).

Bu niteliği itibarı ile günümüzde medya, özellikle haber, gerçekliği inşa eden, dolayısı ile egemen söylemi yeniden üreten ve yaygınlaştıran temel araçtır. Van Dijk’ın da belirttiği gibi ideolojiler büyük oranda söylem yoluyla edinilir ve söylemi dolaşıma sokan temel kurum kitle iletişim araçlarıdır (2003, s. 55). Bourdieu’nun ifadesiyle bu noktada, medyayla ‘suç ortaklığı’ yapan entelektüellere, sermayedarlara ve her iki grupta da bağlantılı olan gazetecilere güvenilemez (akt. Tekinalp ve Uzun, 2006, s. 174).

Said’e göre şarkiyatçılık Batı’nın Doğu’ya egemen olma ve bu amaçla bilginin iktidara tabi olma biçimidir. Günümüzde Batı’nın yeniden Doğu’ya egemen olmak amacıyla yürüttüğü savaşların gölgesinde, gazete ve televizyon haberleri aracılığı ile dünyaya iletilen bilgi terörist, zorba Doğu’ya demokrasi getirmeye çalışan hümanist Batı söylemini yaygınlaştırmaktadır. Öte yandan Afganistan’da, Irak’ta milyonlarca Doğulunun ölümüne (buna son günlerde NATO’nun bombardımanına maruz kalarak ölen Libyalılar da eklenmiştir) yol açan savaşların sorumlusu olan Batı bu haberlerde sorgulanmaktan azadedir. Ana akım dünya medyasında hâkim olan bu atmosfer bir şarkiyatçı söylem alanı olarak medyayı ve özellikle haber metinlerini incelemeyi gerektirir. Böyle bir inceleme, dünyaya ilişkin gerçekliğin inşa edildiği haberlerde, Doğu’nun ve Doğulunun temsil edilip tanımlandığı en geniş ve etkin alan olan medyada Türkiye’ye ve Türklerin kimliğine ilişkin tanımlamaların şarkiyatçı imge ve tahayyüllerin izlerini taşıyıp taşımadığını

yani şarkiyatçı reflekslerin gazetecilerin haber üretme pratiklerinde etkin olup olmadığını açığa çıkarmak açısından önemlidir.

Kapsam, İçerik, Metod ve Sorunsal

Şark hakkında yazan herkes kendini Şark karşısında bir yerde konumlandırmak zorundadır. Yazarın metnine tercüme edildiğinde, bu yer, benimsenen anlatı biçimini, kurulan yapı çeşidini, metne yayılan imge, izlek, motif türlerini içerir. Tüm bunlar, ölçüle biçile tasarlanmıştır; okura seslenme, Şark'ı çerçeveleme, son olarak da Şark'ı temsil etme ya da onun adına konuşma biçimlerini oluşturur (Said, 1999, s. 29).

Şark hakkında olduğu gibi Türkiye hakkında, son yıllarda gittikçe artarak, yazan gazeteci de kendini konumlandırmakta ve bu konumunu anlatı yapısı, haber metnine yayılan imge, izlek, motif türleriyle oluşturduğu söylem ele vermektedir. Bu nedenle, çalışmamızda haber söylem analizi, gazetecinin konumunu ve haberin bilişsel işlevini açığa çıkarmak için elverişli bir metod olarak değerlendirilmiş ve kullanılmıştır.

Kapsam ve İçerik

Araştırmalar, Britanya basınının, Türkiye'nin AB üyeliğine en olumlu yaklaşım gösteren Batı basını olduğunu göstermektedir (Aksoy, 2009; Negrine ve ark. 2004). Bu nedenle çalışma Türkiye'ye karşı olumlu, ılımlı haber söyleminin şarkiyatçı bir dil ve inşadan uzak olup olmadığını incelemek amaçındadır.

Araştırmanın kapsamı Britanya basınında ciddi-prestijli gazete örnekleri olan, *The Guardian* ve *The Times* gazetelerinin haberlerini içermektedir. *The Guardian* gazetesi 1821 yılında yayına başlamış olup, sol-liberal çizgiye sahip bir gazete olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca *The Guardian* 250 bini aşan günlük tirajı ile Britanya'da eğitimli üst gelir grubuna hitap eden ve internette *New York Times*'dan sonra dünyada en çok okunan gazetedir. *The Times* gazetesi ise 1875 yılından beri yayınlanan, geleneksel olarak Muhafazakâr Parti destekçisi olarak bilinen ve ılımlı merkez sağ çizgide olduğu kabul edilen bir gazetedir. Yanı sıra *The Times*, ciddi gazeteler arasında 500 binin

üzerindeki tirajı ile en yüksek gelir grubuna ait okuyucuların en çok okuduğu gazetedir. British Bussines Survey, *The Times* gazetesini Britanya'nın lider günlük gazetesi olarak tanımlar. Bu çalışmada Britanya basınından farklı eğilimde iki gazetenin seçilmiş olmasının sebebi, farklı politik eğilimlerin, haber söyleminde özel etki yaratıp yaratmadığını göstermektir. Öte yandan çeşitli çalışmalarda Türkiye'nin AB üyeliğine olumlu yaklaştığı gösterilen gazetelerin haber söyleminin şarkiyatçı imge, izlek, motiflerin izlerini taşıyıp taşımadığı bu çalışmanın inceleme konusudur.

Araştırmanın içeriğini oluşturan veri tabanı ise, Türkiye'nin AB üyeliğine adaylığının yoğun olarak tartışıldığı 1 Mayıs ve 31 Aralık 2004 tarihleri arasında her iki gazetede yer alan haberlerdir. Bu tarihler 2004 yılı Avrupa Komisyonu'nun İlerleme Raporu'nu (6 Ekim 2004), tavsiye kararını ve etki raporunu açıkladığı, Brüksel Zirvesi'nin gerçekleştiği (17 Aralık 2004) ve sonuç olarak AB ile Türkiye arasında AB üyelik müzakerelerine başlanmasına karar verilen dönem olması nedeniyle özel önem taşımaktadır. Haber seçiminde, diğer deyişle, veri derlemede uluslararası akademik camiada kabul gören LexisNexis Akademik Haber İndeksi (*LexisNexis Academic News Index*) veri tabanı kullanılmıştır. LexisNexis İndeksi çeşitli sayıda esnek araştırma seçeneklerini kullanarak tam metin haberlere erişim sağlayan bir veri tabanıdır. Hali hazırda İstanbul Üniversitesi de dâhil olmak üzere dünyada 1500'ün üzerinde üniversite kütüphanesine hizmet veren LexisNexis standart bir araştırma kaynağı olarak medya çalışmalarında yaygın olarak kullanılmaktadır.

Derlemeye temel oluşturan haber seçimi LexisNexis Akademik İndeksi'nde 2004 yılına ait "Türkiye ve Avrupa Birliği" (*Turkey and European Union*) anahtar kelimeleri ile yapılan arama sonuçlarıdır. İlgili kelimeleri içeren tüm makaleler taranmış ve gözden geçirilmiş olup, konumuzla, yani Türkiye'nin AB üyeliği ile doğrudan ilgili olan 27 adet *The Guardian*'da 30 adet *The Times*'da yayımlanan toplam 57 haber araştırma verisi olarak değerlendirilmiştir. Haberler arasında Türkiye ve AB kelimelerinin kullanıldığı ancak konu dışı örneğin gezi, turizm, spor, kültür-sanat, Türk mutfağı vd. konuları esas alan, özünde Türkiye'nin AB üyeliğini konu edinmeyen haberler kapsam dışı bırakılmıştır. Ayrıca konuyla doğrudan ilgili olan okur mektupları da çalışmanın haberleri esas alması nedeniyle analize tabi tutulmamıştır.

Metod

Çalışmada kullanılacak analiz yöntemi söylem analizidir. Derlenen ve-rilerin değerlendirilmesinde Eleştirel Söylem Analizi (ESA) yaklaşımları arasında yer alan iki temel yaklaşım kullanılacaktır. Özellikle eleştirel söylem analizi alanına kurucu teorisyenler olarak önemli katkılarda bulunmuş Teun van Dijk'ın *Sosyobilişsel Yaklaşım (Sociocognitive Approach)* modeli ile Ruth Wodak'ın *Söylem-Tarihsel Yaklaşım (Discourse-Historical Approach)* modeline başvurulacaktır. Bu modeller aracılığı ile haber başlıkları ve haber metinlerindeki egemen söylem kalıplarının ve söylem stratejilerinin açığa çıkarılması hedeflenmektedir.

ESA, Fairclough'un tanımıyla, dili toplumsal pratiğin bir biçimi olarak gören, toplumsal ve politik tahakkümün metin ve konuşma aracılığı ile yeniden üretimine odaklanan disiplinler arası bir söylem çalışması yaklaşımıdır (Wodak ve Meyer, 2000, s. 27). Wodak ise ESA'yı dilin kullanımına eleştirel bakış açısıyla yaklaşan, disiplinler arası bir çalışma alanı olarak tanımlar ve metodolojik olarak analitik-tümünden gelim geleneğinden çok yorumsamacı geleneğe yerleştirilmesi gerektiğini belirtir (Wodak ve Meyer, 2000, s. 28). Genelde ESA ekol olarak problem odaklı olup bu nedenle de teoride ve pratikte eklektik ve disiplinler arası bir karakterle tanımlanmaktadır (Wodak ve Meyer, 2000, s. 3).

ESA'nın bir diğer karakteristik özelliği söylem içindeki ideolojinin açığa çıkarılmasına yönelik ortak ve yaygın ilgisidir. Bu nedenlerle eleştirel söylem analizi, söyleme, diğer söylem analizi yöntemlerinden farklı olarak güç-iktidar, ideoloji ve hegemonya gibi kavramları odağa alan eleştirel bir ilgi ile yaklaşır ve haber söyleminin incelenmesine özel bir önem verir. Nihai olarak ESA'nın başarısının etkililiği ve değişime katkısı ile ölçülebileceğini belirten van Dijk, bu başarının kanıtlarının sınıf mücadelesinde, sömürgecilik karşıtı harekette, sivil haklar hareketi ve kadın hakları hareketinde çok açıklıkla görülebildiğini hatırlatmaktadır (van Dijk, 1993, s. 252). Bu hatırlatma, şarkiyatçılık ve sömürgecilik ilişkisi dikkate alındığında ESA metodunun konumuz kapsam ve içeriğine uygunluğunu doğrulamaktadır.

Sosyobilişsel yaklaşım aracılığı ile haberlerin global anlam çerçevelerini ve zihinsel modellerini inceleyerek Türkiye'nin nasıl tanımlandığını

açığa çıkarmaya çalışırken, haberlerin anlamsal ve söylemsel stratejisinin incelenmesi ile de Türk kimliğinin gurup içi veya gurup dışı kimlik konumlandırılmasının dinamikleri açığa çıkarılmaya çalışılacaktır. Öte yandan *söylem-tarihsel yaklaşım* aracılığı ile kullanılan adlandırma ve tanımlama stratejileri incelenerek Türkiye ve Türk kimliği inşasında şarkiyatçı adlandırma ve tanımlamaların kullanılıp kullanılmadığı ortaya konacaktır.

Sorunsal

Çalışmanın temel sorunsalı Batı basınında Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin haberlerde şarkiyatçı bir Türkiye ve Türk kimliği temsili olup olmadığıdır. Bu temsilin Türkiye'nin AB üyeliğine en olumlu yaklaşım gösteren Britanya'nın sağ-muhafazakar ve sol-liberal çizgide yer alan gazetelerinde yer alan haberlerde farklılık gösterip göstermediği de çalışmanın sorunsalı kapsamındadır.

Doğu ve Doğulunun Temsilinde Egemen Şarkiyatçı İzlek ve Motifler

Radinson (akt. Kumar, 2010) Doğulu temsiline tarihsel süreç içinde Ortaçağ'dan sonra değişime uğradığını şöyle açıklamaktadır:

Şarklı her zaman vahşi bir düşman olarak karakterize edilmiş olabilir, ancak Ortaçağ boyunca en azından Avrupalılarla, en azından aynı seviyede görülmüşlerdir. Oysa 19. yüzyılda o (Şarklı, Batılıdan) oldukça ayrı bir şey haline geldi, kendi özellikleri ile mühürlendi... *homo islamicus*'un, ki bugün bile yaygınlıkla kabul edilmiş bir ulusun kaynağı budur (s. 258).

Ortaçağ'da Şark'ın ve Şarklının Batılı tarafından nasıl algılandığını, Rönesans'ın maddi ve entelektüel kaynakları bağlamında ele alan Coşkun ise, "Her türlü mahrumiyetin bütün Batı coğrafyasını baskı altına aldığı" Ortaçağ'da bu mahrumiyetten kurtulma stratejisi gereği Haçlı Seferlerinin örgütlendiğini, bunun arkasında yatan motivasyonun ise zenginlik ülkesi olarak algılanan Doğu'yu ve zenginliğini fethetmek olduğunu belirtir:

Haçlı Seferi düşüncesinin ortaya atıldığı sırada Avrupa'da yıllardan beri süregelen açlık, yoksulluk ve toprak azlığı gibi sıkıntıların doğurduğu kargaşa hakim bulunmaktaydı. Haçlıları yürümeye, ilerlemeye sevk eden iktisadi baskı, daha ziyade Fransa ve Hollanda'nın aşağı dereceli asalet sınıfının

toprak açlığı ile bu ülkeler köylülerinin verimsiz, fakirleşmiş yurtlarından, son yılların su baskınlarından ve kıtlıklarından, efsanevi zenginlik ülkelerine muhaceret etmek arzusu idi. Kilise'nin öncülük ettiği çağrının Batı'nın bütün unsurlarını cezbetmesinde nüfus artışı, sefalet, hayalleri süsleyen zengin Doğu ülkeleri algısı müessir olmuştur. İncil'de yazılı, altunla kaplı, "sokaklarında süt ve bal akan" Doğu topraklarına yerleşme efsanesi topraksız köylüleri cezbeden bir hayaldi. Doğu'nun şehir medeniyeti ve yüksek yaşayış seviyesi, ülkelerine dönen hacıların dostlarına hikâye ettikleri bir refah görüntüsü uyandırmaktaydı (2003, s. 50).

Ortaçağ Avrupa'sında zenginlik ve refah kaynağı olarak algılanan Doğu medeni, ileri bir kültür ve mekân olarak inşa edilirken, Doğulu da bu kültür ve mekânın sahibi olarak Rodinson'un deyimi ile en azından Avrupalının eşiti olarak algılanıyordu. Ne var ki, zaman içinde, Aydınlanma sonrası, bu algı değişmiş, Doğu ve Doğulu 'öteki'leştirilerek yeniden inşa edilmiştir.

Bu inşa sürecinin, tipik şarkiyatçı metinlerinden biri olan Kipling'in ünlü şiiri "Beyaz Adamın Yüğü" (*White Man's Burden*) ilk kez 4 Şubat 1899 günü çalışmamıza konu olan *The Times* gazetesinde yayımlanmıştır. Şiir 19. yüzyılın sonlarında yaygın olan görüşü, Batı'nın sahip olduğu üstünlüğü ve bu nedenle Doğu'yu medenileştirme yükü ile yükümlü olduğu inancını tahkim eder. Medeniyet dışı-geri bir mekân olarak tasvir edilen Batı dışı mekânları ve buraların "yarı şeytan, yarı çocuk" olan halklarını sömürgeleştirmeyi, onları medenileştirmek ve korumak olarak betimler (akt: Kumar, 2010, s. 257). Kipling bu çabasında yalnız değildir. Sömürge çağının gereği olarak, "beyaz adam"ın Doğu'yu ve Doğuluyu medenileştirme yükünü ve yükümlülüğünü meşrulaştıran bir Doğu mekânı ve Doğulu kimliği inşa edilmesi görevini şarkiyatçılar ifa eder. Şarkiyatçı söylem Batı'yı ve Batılıyı dinamik, karmaşık ve sürekli değişen bir mekân-toplum olarak inşa ederken, Doğu ve özellikle İslam dünyasını durağan, barbar, despot ve geri bir toplum-mekân olarak inşa ederler. Bu nedenle de şarkiyatçı metinlerde Doğu, ilerici değişikliklerin getirilebilmesi için Batı müdahalesine ihtiyaç duyan bir toplum-mekân-toplum olarak sunulur (Kumar, 2010, s. 258). Bugün Batı'nın İslam ülkelerinde yarattığı yıkım ve savaşı meşrulaştırmak için kullandığı, Irak'a demokrasi getirmek veya Afganlı kadınları burkanın esaretinden kurtarmak, Libya'yı Kaddafi despotundan azat etmek ve benzeri argümanlar Kipling'in bu şiirinden günümüze yankılanan bir ses gibidir.

Said'in *Şarkiyatçılık* adlı çalışmasında detaylarıyla açıkladığı gibi, Şark ve Şarklı, Batı tarafından yaratılan bir mekân ve kimliktir. Bu mekân ve kimlik 'öteki' olarak inşa edilmiş ve 'öteki'nin sahip olması uygun görülen özelliklere sahip olduğu varsayılmıştır. Bunu en güzel özetleyen, Britanya milletvekili J. M. Robertson'un bir asırdan eski olan şu sorusudur: "Şarklı demeyi seçtiğiniz insanlar karşısında böyle üstünlük taslamaya hakkınız var mı?" (Said, 1999, s. 41). Bu sözlerde sorgulanan üstünlük şarkiyatçılığın temel tezleri arasında yer alan, Avrupalı kimliğinin Şarklı kimliğinden (ve tüm diğer kimliklerden) üstün olduğu, Avrupa'nın ve Avrupalının coğrafi, kültürel, dinî ve ahlaki olarak ileri ve hümanist, Şark'ın ve Şarklının geri, zorba olduğu varsayımı ile çerçevelendirilmiş, Batı'nın etno-merkezci, şarkiyatçı dünya görüşüdür. Ne yazık ki bu şarkiyatçı dünya görüşü günümüzde hâlâ geçerliliğini sürdürmektedir. Şarkiyatçı Doğu temsilinin en çok rastlandığı alanlardan biri olan medya haberlerinde geçmişten gelen şarkiyatçı izlek ve motifler yerli yerinde durmaktadır. Aşağıda belirtilen çalışmaların da gösterdiği gibi, günümüz Batı medyasında Doğu ve İslam yeni şarkiyatçı bir dille inşa edilmektedir ve şarkiyatçı söylem günümüz egemen Batı söyleminin bir parçası olarak işlev görmektedir.

Günümüz Batı Medyasında Doğu ve İslam'ın Temsili:

Yeni Şarkiyatçılık

Özellikle 11 Eylül sonrası Batı medyasında şarkiyatçılığın izleri üzerine yapılan eleştirel çalışmalar yeterli olmasa da artarak sürmektedir. Bu çalışmalar, günümüz Batı medyasının *klasik şarkiyatçılıktan* miras aldığı *yeni şarkiyatçı* dili kullanarak şarkiyatçı bir düşünce dünyası oluşturduğu, Doğu'yu ve onun başat özelliği olarak sunulan İslam'ı olumsuz özelliklerle, 'öteki'leştirerek sunduğu ortak görüşünde birleşirler (Elgamri, 2008; İzadi ve Saghaye-Bria, 2007; Kumar, 2010; Marsden ve Savigny 2009; Malcolm & Bairner ve Curry, 2010; Poole, 2009; Richardson, 2004; Vultee, 2006).

Çalışmalar göstermektedir ki, Batı basını Doğu'yu temsil ederken en çok dininin İslam, halklarının Müslüman olmasını vurgular ve "İslam ve Müslüman'ın güncel resmi, basın tarafından, okuyucuların toplumsal hafızasında daha önce var olan olumsuz Doğu imajını destekleyici nitelikte"dir.

Doğu bu imaj merkez alınarak şiddet dolu, hoşgörüsüz, Batı'yla ilgili her şeye nefretle dolu, tek tip bir İslam'ın egemenliğinde resmedildiği için, haberlerde Müslüman kültürler hoşgörüsüz; modernlik, çoğulculuk ve özgürlükçülük karşıtı; kadın düşmanı ve ataerkil olmakla doğrudan ilişkilendirilirler (Elgamri, 2008, s. 214). Elgamri tarafından incelenen *The Times*, *The Guardian* ve *The Independent* olmak üzere Britanya gazetelerinin haberlerinde çizilen İslam resminin tamamına bakıldığında olumsuz bir şekilde yansıtılan İslam imajı belirgindir. “Bu imaj Müslümanları şiddet suçluları; hoşgörü, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi değerlerden yoksun, kendilerinininkinden farklı düşünceleri kabul etme yeteneğinden yoksun kimseler olarak tanımlayan bir trendi yansıtır” (Elgamri, s. 216).

Benzer bir tespit ABD politik haber söylemi ve TV ile filmler aracılığıyla dolaşıma sokulan kültürel söylem üzerinde çalışan Kumar tarafından da yapılmaktadır. Kumar, 11 Eylül sonrası politik alanda, şarkiyatçı nitelikleri haiz, İslam'a ilişkin tartışmalarda egemen olan beş söylemsel çerçevenin Müslümanları ve “Müslüman dünya”yı temsil etmekte kullanıldığını belirtir: 1) İslam tek tip bir dindir. 2) İslam benzeri olmayan cinsiyetçi bir dindir. 3) Müslüman zihni akılcı düşünceyi ve bilimi kavrama yeteneğinden yoksundur. 4) İslam ezelden miras aldığı şiddetle doludur. 5) Batı demokrasi yayar, İslam ise terör.

Elit ABD basınının söyleminde egemen olan çerçeveler ise İzadi ve Saghaye-Biria'nın çalışmasında gösterildiği gibi, “bugün Müslüman ülkelerin ve onların politik meselelerinin tanımını, İslam'ın bir tehdit olduğu fikri üzerine” oturtulur (2007, s. 161). Çalışma bulguları *The New York Times*, *The Wall Street Journal* ve *The Washington Post* gazetelerinde yer alan baş yazılarda kullanılan çerçevenin “Şarklı güvenilmezliği ve bir tehdit olarak İslam” algısını güçlendiren söylem stratejilerini inşa eden kelime ve ad seçimi üzerinden yürütüldüğünü göstermektedir.

‘Fetva’ sözcüğünün ABD haber dilinde ve popüler kültüründe nasıl ‘ölüm cezası’ anlamı kazandığını gösteren çalışmasında Vultee ise Said'in *Şarkiyatçılık* çalışmasında gösterdiği gibi Batı söyleminin temelde Ortadoğu kimliğini “farklılığın ideolojisi” kavramı etrafında inşa ettiğini, buna gazetecilerin anlam üretme pratiklerinin katkıda bulunduğunu belirtir (2006, s. 320).

Bu noktada özellikle sonraki bölümlerde bu çalışmanın veri tabanını oluşturan *The Times* ve *The Guardian* gazetelerinin haberlerinde İslam'ın nasıl temsil edildiği üzerinde durmakta yarar vardır. Bu gazetelerin haberlerinde egemen olan söylemin nasıl bir İslam-Müslüman imajı ve temsili yarattığını bilmek, okurların İslam ya da Müslüman kelimelerini nasıl algıladığını ve bu kelimelerin Türkiye'yi adlandırmak amacıyla kullanıldığında nasıl bir anlam dünyası yarattığını anlamak açısından önemlidir.

Çalışmamıza konu olan *The Times* ve *The Guardian* gazetelerinin haberlerinde İslam'ın temsilini inceleyen çalışmalar, her ne kadar iki gazetenin haber dili ve söyleminde yer yer derece farkları olsa da, gazetelerin İslam'ı en aşırı radikal yorumlarla ve Müslümanları aşırı radikal yorumcularla özdeşleştirme eğiliminde olduğunu gösterir. Örneğin, her iki gazete de Müslüman militanların karıştığı şiddet eylemlerini haberleştirirken, Müslüman liderlerin görüşlerine, bu eylemleri kınasalar dahi yer vermemektedir. Böylece haberler hem İslamofobiye güçlendirmekte, hem de İslam'ı Said'in de belirttiği gibi tek tip, aşırı radikallikle özdeşleşmiş bir din olarak temsil etmektedir (Elgamri, 2008; Malcolm, 2010). *The Times* ve *The Guardian* haberlerinde, Britanya'da Katolik ve Protestan İrlandalıları ve İngiliz kuvvetleri arasında yıllarca sürmüş olan şiddet eylemleri Katolik terörü veya Protestan terörü veya bu olaylara katılan eylemciler Katolik terörist veya Protestan terörist olarak adlandırılmamıştır. Ancak, Müslümanların karıştığı şiddet eylemleri "İslami terör", "İslami şiddet", "İslami aşırıçılık" adlandırılması ile tanımlanırken, eylemciler de "Müslüman terörist", "eli silahlı İslamcı fanatik" klişe-adlandırmaları kullanılarak haberlerde tüm Müslümanlar etiketlenmiş ve aynı zamanda terör ve şiddetle ilişkilendirilerek tanımlanmıştır (Elgamri, s. 217-218).

Öte yandan Malcolm ve arkadaşlarının yaptığı çalışma (2010), *The Times* ve *The Guardian* gazetelerinin spor sayfa ve eklerinde yer alan (Pakistan kriket takımı antrenörü Woolmer'in ölümüne ilişkin) haberlerde egemen olan söylem ve çerçevenin şarkiyatçı *akıldışı*, *şiddetçi*, *fanatik Müslüman* klişesini yeniden üretirken, İslam dünyasının barbarlığına ve şiddetine/durağanlığına ve değişmezliğine, Batı ve Doğu arasında mutlak ve sistematik farkların varlığına vurgu yaptığını ve şarkiyatçılığı yeniden ürettiğini göstermektedir. Richardson'un "Müslümanlar herhangi bir şiddet eylemine

kariştiğinde gazetecilerin aklındaki Müslümanlara ilişkin bazı fikir ve imaj toplama havzalarının harekete geçtiği” yönündeki görüşünün doğrulandığını belirten Malcolm, bu havzalarda saklanan Müslüman imajının, şiddet yanlısı, baskıcı veya hoşgörüsüz, gelenekçi ve uzlaşmaz farklılıkları içerdiğini hatırlatır. Ayrıca çalışma egemen medya anlatısının Müslümanları dürüst olmayan, hesapçı, cinsel olarak yozlaşmış unsurlar olarak temsil ettiğini gösterir.

Bütün bu bilgiler ışığında, bulgular, *The Times* ve *The Guardian* gazetelerinde Türkiye ve Türkiyelilere ilişkin tanımlamalarda Müslüman ve İslam adlandırmaları kullanıldığında bu gazetelerin genel söylem ve anlatı yapısının rahle-i tedrisinden geçmiş bir okurun algısında, imaj toplama havzasından hangi imajların harekete geçebileceği dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

Günümüz Batı Medyasında Türkiye'nin AB Üyeliği Adaylık Sürecinin Temsili ve Yeni Şarkiyatçılık

Özellikle Türkiye'nin AB üyeliği süreci ile Batı basınında Türkiye'ye ilişkin haber sayısında artış gözlenmiştir (Aksoy, 2009; Arcan 2010). Bu artışa bağlı olarak, Batı basınında Türkiye ve Türkiye'nin AB üyeliğinin medyada yer alma ve sunumuna ilişkin söylem üzerine yapılan çalışmalar da artış göstermektedir. Bu çalışmalar Avrupa basınında yer alan haberlerin Türkiye'nin AB üyeliğini, Avrupa'nın sosyo-kültürel karakteri ve Avrupalı kimliği bağlamına yerleştirdiğine işaret etmektedir. Bu haberlerin ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte temelde Avrupa ve Türkiye arasındaki farklılıklara ilişkin kaygıyı yansıttığı çeşitli çalışmalarda gösterilmiştir (Aksoy, 2009; Arcan 2010; Christensen, 2005; Christensen 2006; Negrine vd, 2004; Tekin, 2008).

Türkiye'nin Batı mediasındaki temsili ile ilgili çalışmalarıyla tanıdığımız Christensen (2005, s. 113-112) Müslüman ulusların, Müslüman olmayan ülkelerin basınında yer alma tarihinin yüksek ölçüde özcü, kalıp yargılarla dolu ve bağlamdışılıkla malul olduğunu, Türkiye'nin de bundan azade olmadığını belirtir ve ekler: “Tarihsel olarak Müslümanların ve İslam'ın, Müslüman olmayan dünyaya, uluslararası basın tarafından sunumu sorunlu olagelmıştır.” Christensen, uluslararası basının bu sorunlu tutumuna örnek

olarak AKP'nin zaferiyle sonuçlanan 2002 yılı Türkiye seçimlerinin Amerika ve Britanya basınında basitçe "İslam'ın zaferi" olarak çerçevesizlenmesini gösterir. *Christian Science Monitor*'un başyazarının 2002 Türkiye seçimlerini konu aldığı 5 Kasım tarihli köşe yazısının, şarkiyatçılık külliyatına mal olmuş çalışmalarından tanıdığımız Kipling'in "Doğu-Batı Baladı" (*The Ballad of East and West*) başlıklı şiirinden ödünç alınan mısralarla başlamasını da Batı basınında hâlâ görülen şarkiyatçı Türkiye temsiline örnek gösterir Christensen.

Türkiye'nin (ve Türkiye halkının) Batı basınında temsilinin şarkiyatçı dil ve üslupla yapıldığına ilişkin bir diğer uyarı da Choulraki'nin çalışmalarında yer alır, haberlerde politik söylemi incelediği çalışması (2000, s. 303) bu açıdan aydınlatıcı ve çarpıcıdır. Bu çalışma Türk ve Batılı kimlik inşasının 'barbar' ve 'medeni' karşıtlığı içinde yani 'biz' ve 'öteki' karşıtlığı içinde sunulduğunu belirtir. 'Barbar' antropolojik anlamda bir Batı kavramıdır ve 'öteki' olmanın, yani kültürel olarak yabancı pratikler ve değerler taşımanın göstergesidir. Farklı moral değerlerin kutuplaşmasına işaret eder ve "(barbarlık) Batı ahlakının disipline edici söylemidir, ahlakları değerlendirir ve yanlışla doğru, medeni ve barbar ahlak değerleri arasındaki farka vurgu yapar" (Choulraki, 2000, s. 303). Bu nokta Türkiye'nin bir Batı değeri olarak sunulan insan hakları, demokrasi ve hukuk düzeni ile imtihanına işaret eder. İnsan haklarına saygılı veya saygısız tutum, demokrat veya anti-demokratik tutum Batılılığın temel ölçütlerinden biri haline getirilir ve insan hakları ihlalleri, anti-demokratik ve hukuk-dışı uygulamalar Batı basınında Türk'ün medeni, Batılı ve hümanist olmamasının, Choulraki'nin değişimi barbar olmasının yeni kanıtlarından biri olarak sunulur. AB'ye üyelik sürecinde Türkiye'ye ilişkin en keskin eleştirilerin, insan hakları üzerinde yoğunlaşması bu anlamda tesadüf değildir (Arcan, 2010).

Konuyla ilgili bir diğer çalışma Negrine'in meslektaşlarıyla ortak yürüttüğü (2008, s. 54), Britanya, Fransa, Yunanistan ve Türkiye basınında Türkiye'nin AB üyelik sürecinin nasıl sunulduğunu inceleyen eserdir. Çalışmaya göre, AB'nin Türkiye ile üyelik görüşmelerini başlatmaması gerektiği yönündeki haberlerde en çok dile getirilen gerekçe, 'Türkiye'nin kültürel, dinî ve coğrafi olarak Avrupa'dan farklı olduğu'dur. Çalışmada yer verilen *Le Figaro* gazetesinin "Türk Zehiri" başlıklı başyazısında Avrupa Konseyi'ni

“tarihsel, kültürel ve coğrafi olarak Türkiye’nin Avrupalı olmadığı”ni kabul etmeye çağrısı adeta şarkiyatçı söyleme bir örnek teşkil etmektedir. Yanı sıra, çalışmada Türkiye’nin AB’ye girişine muhalefet eden politikacı ve gazetecilerin tamamlanmış ve değişmez bir Avrupalı kimliğini ve tarihsel inşayı referans aldıkları tespiti de günümüz Batı basınının şarkiyatçı söyleme hiç uzak olmadığını göstermektedir.

Özellikle Fransız basınında, konuyla ilgili söyleminin şarkiyatçı köklerini açığa vuran *biz ve onlar* karşıtlığı üzerinden Türkiye ve Türk kimliğinin ötekileştirildiği örnekler oldukça fazladır. Tekin’in çalışmasında (2008, s. 748) *Le Monde*’dan alıntı olarak yer verilen haberin söylemi Ortaçağdan yankılanıyor gibidir: “Eğer biz hiçbir şey yapmazsak, ‘onlar’ (Türkler) katedrallerimize yerleşecek, ‘onlar’ kızlarınızla yatacaklar.” Bu sözler şarkiyatçı yazında yer alan “Şehvet Düşkünü Türk” imgesinin günümüz Avrupalısının muhayyilesinde canlılığını koruduğunu, “Osmanlı’nın tarihsel imajının Fransız söyleminde hâlâ canlı olduğu”nu (Tekin, 2008, s. 738) göstermektedir. Tekin’in (2008, s. 739) dikkat çektiği bir diğer husus, Türkiye’nin AB üyeliğine muhalif Fransız söyleminde Avrupalı (biz) ve Türk öteki kimliğinin inşasında Avrupalılar sıklıkla, ılımlı, hoşgörülü, demokratik, saygılı, özgürlükçü, barışçıl ve akılcı gibi olumlu sıfatlarla tanımlanırken Türkler cahil, kibirli, oyunun kurallarına saygısız, güvenilmez, ikiyüzlü olarak tanımlanmaktadır. Böylece yabacı düşmanlığı ve kalıp yargılar pekiştirilip, yeniden üretilmektedir. Ayrıca sözü edilen Türkiye delegasyonlarının AB platformlarında çalışma şekline yönelik hoşnutsuzluğunu dile getiren Fransız sağının “Şarklı şantajı” ve “Şarklı bilgisi” gibi tanımları kullanımı da şarkiyatçı söylemin güncelliği açısından oldukça açıklayıcıdır.

Bulgular:

***The Guardian* ve *The Times* Haberlerinde**

Türk Kimliği ve Türkiye İnşası

“Her türlü kimlik arayışı kendini olmadığı şeyden ayrıştırırmayı içerdiği için kimlik politikaları daima ve gerekli olarak farklılık yaratma politikasıdır”

(Benhabib, 1996, s. 3). Çağımızın önemli düşünürlerinden, İstanbul doğumlu Benhabib'e ait bu sözlerin açıklıkla ortaya koyduğu gibi kimlik inşasında 'ötekileştirme' zorunlu bir duraktır. 'Kendi' 'öteki'nden farklı özellikleri vurgulanarak inşa edilirken her iki kimlik de inşa edilmiş olmaktadır. Wodak ve van Dijk'ın ırkçı söylemlerin deşifresine yoğunlaştıkları çalışmalarında detaylandırıldığı gibi 'kendi' veya bir diğer deyişle 'biz' kimliği grup içi kimlik olarak inşa edilirken 'öteki' veya 'onlar' grup dışı kimlik olarak inşa edilir (van Dijk, 2007; Wodak, 2009). Böylelikle 'biz' ve 'onlar arasındaki farklılıklar vurgulanarak kutuplaşma ve karşıtlık yaratılır, ayrımcı nitelikte bir farklılaştırma üretilerek kimlikler arası hiyerarşide makbul olan ve olmayanlar belirginleştirilir. Şarkiyatçılığın Şarklı kimliğini inşa ederken kullandığı yöntem de bundan farklı değildir. "Çünkü şarkiyatçılık son kertede gerçekliğin siyasal bir tasavvuruydu; bu tasavvurun yapısı, tanıdık (Avrupa, Batı, 'biz') ile yabancı (Şark, Doğu, 'onlar') arasındaki farklılığı keskinleştiriyordu" (Said, 1999, s. 53). Konuyla ilgili olarak Said de kimlik inşası sürecinin her kültürde öteki, farklı, rakip alter-egonun varlığını zorunlu kıldığını ve Batı'nın kendini temsil etme sürecinde Şark'ın Batı'nın alter-egosu olarak inşa edildiğini ve böylece şarkiyatçılığın kelime dağarcığının Batı Doğu'ya karşı, demokrasi despotizme karşı, adil muamele zulme karşı, akılcılık akıl-dışılığa karşı, güven sahtekar kurnazlığa karşı gibi ikilikler üzerinden kurulduğunu belirtir (akt. İzadi ve Saghaye-Bria, 2007, s. 144). Haberlerde bu ikilikler üzerinden, Hristiyan Avrupa ve AB karşıtı bir Türkiye inşa edilmektedir.

Hristiyan Avrupa ve AB Karşıtı Müslüman Türkiye İnşası

Bu bilgiler ışığında incelenen *The Times* ve *The Guardian* gazetelerinin haberlerinde kullanılan zihinsel modeller Avrupa merkezci ve şarkiyatçı modellerdir. Bu modellerin kullanımı ile temsil edilen Türk kimliği ise Avrupalı olmayan, grupdışı 'öteki'dir. Türk'ün 'öteki' olarak temsili ve inşası çeşitli söylemsel inşa stratejileri kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Bu stratejiler arasında yer alan adlandırma ve/veya tanımlama stratejileri aracılığı ile *biz ve onlar* kategorisi oluşturulur; *biz* grup içi kimlik olarak inşa edilirken, *onlar* grupdışı kimlik olarak inşa edilir. Bu süreç, dil aracılığı ile kimlik oluşturma ve ötekileştirmenin söylemsel inşasıdır. Kimliklere hangi

değerlerin atfedildiği, kimliklerin nasıl kategorize edildiğini belirler. Atıflar değer ve normlardan bağımsız olmayıp ideolojik anlamlarla yüklüdür ve bu nitelikleri ile kısa dönem anlık hafızayı ve sosyal bilişi manipüle ederler (van Dijk, 2006). Bu noktada *kendi* kimliği olumlu temsil edilirken, *öteki* kimliği olumsuz temsil edilir. Bu temsilde *biz* olumlu anlamlarla yüklü kelimelerle adlandırılır ve hakkında olumlu özellikler, tanımlamalar öne çıkarılırken; *onlar* olumsuz kelimelerle adlandırılır ve hakkında olumsuz özellikler öne çıkarılır. Van Dijk'ın da dediği gibi söylemin çeşitli düzeylerinde yer alan bu stratejiler şaşırtıcı olmayıp, söylemsel grup kutuplaştırmasının olağan ideolojik uygulamalarıdır.

Çalışmamıza konu olan haberlerde de gerek Türkiye ülke olarak, gerekse Türkiye halkı ve yöneticileri toplum ve birey olarak olumsuz adlandırma ve atıf içeren sözcük seçimleri ile tanımlanırken, öne çıkarılan özellikleri de olumsuz özelliklerdir. Türkiye ve Türk kimliği grupdışı-Avrupadışı, öteki kimliği olarak inşa edilmektedir. Bu tutum sağ-muhafazakâr *The Times* haberlerinde olduğu gibi sol-liberal *The Guardian* haberlerinde de yaygındır.

Bu haberlerde Türk ve Avrupalı karşıtlığına örnek oluşturan, olumsuz ve kutuplaştırıcı biz ve onlar farklılığına vurgu yapan genelleştirmeler ve adlandırmalar kullanılmaktadır. Türkiye, halkı, kültürü, ülkesi ve tarihi ile genel olarak olumsuz atıflarla tanımlanmakta ve yargılanmaktadır. Bu yargılar temsilin arka planını taraflı bir şekilde inşa etmektedir. Bu genelleyici yargılar çoğunlukla Avrupa ve AB kanaat önderlerinin görüşlerinin aktarılması şeklinde haberde yer almaktadır. Aşağıdaki örnekler bu yargıların genel olarak Türk'e ne tür olumsuz ve karşıt nitelikler atfettiğini göstermektedir:

“Türkiye'nin Avrupa'ya girmesi Batı'nın kalbinde bir Truva atıdır” (Smith, 20 Aralık 2004, s. 13).

“Türkiye, her ne kadar değişmiş olsa da ezici çoğunlukla Müslüman, tarihsel olarak düşman ve coğrafi olarak Asyalı olarak kalmıştır” (Tisdall, 14 Aralık 2004, s. 11).

“İslam ırmağının laikliğin ana yatağına girmesini ister miyiz?” (Jean Pierre Raffarin'e ait bu soru birçok haberde farklı yazarlar tarafından alıntılanmıştır: Bowcott, 24 Eylül 2004, s. 17; Henley, 29 Eylül 2004, s. 15; Gentleman, 2 Ekim 2004, s. 18; Browne, 24 Eylül 2004, s. 16; Bremner, 2 Ekim 2004, s. 23)

“Türkiye daima, Avrupa ile sürekli karşıtlık içinde olan bir kıtayı temsil etmiştir” (Tisdall, 14 Aralık 2004, s. 11).

“Türkiye Avrupa’ya sürekli karşıt olmuştur ve Avrupa’ya katılması hata olurdu... Türkiye daima, Avrupa ile sürekli karşıtlık içinde olan bir kıtayı temsil etmiştir” (*The Times*, 12 Ağustos 2004, s. 15).

“Türkiye Avrupa’yı İslamlaştırır ve 1683 Viyana Savaşı ‘boşuna’ yapılmış olur” (Browne, 23 Eylül 2004, s. 15).

“Türkiye’nin üyeliği AB’nin sonunun sinyali olur” (Henley, 29 Eylül 2004, s. 15).

“Türkiye’nin nüfusunun 2050 yılına kadar 100 milyon olması beklenmekte ve çoğu Avrupalı politikacı neredeyse tamamen Orta Asya’da ve gelişmekte olan bir ulusu en geniş nüfuslu üye olarak kabul etmenin AB’yi kolaylıkla yok edeceğinden endişe etmektedir” (Browne, 4 Mayıs 2004, s. 13).

“Türkiye’yi AB’ye sokmak bizim Avrupa projemizle tutarlı değildir ve Avrupa için iyi olmayacaktır” (Bowcott, 24 Eylül 2004, s. 17).

“Türkiye, Valerie Giscard d’Estaing’in sözlerindeki gibi ‘farklı bir kültür, farklı bir yaklaşım, farklı bir yaşama biçimi’dir” (Mortished, 27 Eylül 2004, s. 52; Traynor ve Henley, 22 Eylül 2004, s. 17).

Haber alıntılarının gösterdiği gibi, Avrupa ve Türkiye, Hristiyanlık ile İslam, karşıt değerler olarak konumlandırılmakta ve bu nedenle Türkiye’nin AB üyeliğine karşı çıkılmaktadır. Dahası iki kimlik sadece karşıt olarak değil, Türk-Müslüman ülkesi, kültürü ve kimliği, Avrupalı-Hristiyan kimliği ve AB projesi için tehdit olarak konumlandırılmaktadır. Dolayısıyla Hristiyan Avrupalı kimliği ile Müslüman Türk kimliği birbirinin karşıtı, biri diğerinin yok edicisi olarak inşa edilmektedir.

Wodak’ın belirttiği gibi ulusların benzerliğinin söylemsel inşası ile farklılığının söylemsel inşası belirli grup dışı kimliklerin sosyal ve politik olarak dışlanmasına yol açar. Uluslar ve ulusal kimlikler dört tip söylemsel makro-strateji aracılığı ile oluşturulur: *Yapıcı stratejiler* ulusal kimlik inşasını, *koruyucu-meşrulaştırıcı stratejiler* ulusal kimlikleri veya kimlik anlatılarını yeniden üretmeyi ve korumayı, *dönüştürücü stratejiler* ulusal kimliğin değişimini, *yıkıcı stratejiler* ise ulusal kimlikleri parçalamayı amaçlar (1999, 187). Yukarıda örneklenen Türkiye’ye ilişkin değer atfedici yargılar aynı zamanda Avrupa ulusal kimliğinin bir bütün olarak inşa etmekte, 27 ülke halkından oluşan AB kimliğini homojen bir yapı olarak sunmaktadır. Bu sunum *yapıcı* ve *koruyucu-meşrulaştırıcı* stratejilerle oluşturulurken, Türk kimliği *yıkıcı*, tamamen olumsuzlayıcı yargılarla ve *yıkıcı* strateji kullanımı ile oluşturulmaktadır.

Hristiyan Avrupalı Kimliğinin Karşıtı Olarak

Müslüman Türk Kimliğinin İnşası

The Guardian'da yayımlanan Viyana ve Paris mahreçli bir başka haber yıkıcı söylem stratejilerinin Türk kimliği inşasında kullanımının örneğini verir. Haber incelendiğinde, tipik şarkiyatçı klişelerle dolu içeriğin, yeni gizli şarkiyatçı haber dilinin tuzakları ile tahkim edildiği açıkça görülebilmektedir. Haber Hristiyan-Avrupalı *biz* kimliğini, Müslüman-Osmanlı-Türk *öteki* kimliği karşıtlığında inşa ederken; Türk kimliğini yıkıcı ve mutlak kötü olarak temsil etmektedir. Dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus ise haberin Avusturyalı Avrupalıların Türk imgesini Britanya basınında yeniden üretmesidir.

Viyana'nın yüksek tepeleri üzerindeki bir terasta kırmızı şarabını yudumlayan Helmut, yandaki Polonya kilisesini işaret edip, bunca yıldan sonra, Orta Avrupalıların hâlâ üzerinde konuştuğu, 1683'te gerçekleşen epik dramın (Viyana'nın Osmanlı ordusuna kuşatılması) hemen orada gerçekleştiğini belirtti. Viyanalı sosyal görevli, "Bir Türk herif tanıyorum," dedi. "İki karısı var. İkisi de tek kelime Almanca konuşmıyorlar. Adamdan ödleri kopuyor. Onlar bizden tamamen farklı. Biz Hristiyanız onlar Müslüman. Ve bu Müslümanlar her gün biraz daha radikalleşiyor. Seçim yapma zamanıdır. Ben karşıyım. Burası Avrupa ve biz, bütün bu Afrika ve Türkiye'den gelen millet yüzünden kimliğimizi yitirme tehlikesiyle karşı karşıyayız (Traynor ve Henley, 22 Eylül 2004, s. 17).

Türk kimliğinin ötekiliğini haberin Türk kimliğini tanımlarken kullandığı adlandırma stratejilerinde görmek mümkündür. Gazete haberlerinde Türkiye adlandırılırken seçilen isim ve sıfatlar incelendiğinde gerek açık anlamlar, gerekse ima stratejileri aracılığı ile çağrıştırılan anlamlar Avrupa'yı merkeze alan şarkiyatçı referanslara işaret etmektedir. Türk herif, iki karılı, tek kelime Almanca konuşamayan (Türk kumalar), Müslüman Türkler, her gün biraz daha radikalleşen Müslümanlar, Hristiyan biz... bunlardan bazılarıdır.

Öte yandan haber aktörü, Avrupalı Helmut karakteri adeta bir Hollywood film sahnesinden fırlamış bir haber kaynağıdır. Haber kaynağı Avusturya-Avrupalı Helmut, Viyana'ya tepeden bakan, manzaralı (muhtemelen lüks bir ev veya restoran) bir mekanda, elindeki kırmızı şarabını yudumlamaktadır, müreffeh bir hayat yaşayan, eğitilmiş ve iş sahibi bir Avrupalıdır. Onun sosyal görevli olarak, Türklere ilişkin uzman görüşü haberin Türk sunumunu

oluşturmaktadır. İki karılı (Avrupalılar için, poligami Müslümanlıkla özdeş bir olgudur adeta), karılarını döven, zorba, cinsiyetçi, şiddet dolu niteliği-karakteri ve tek kelime Almanca bilmeyen, cahil, kocasına boyun eğmiş kuma-karıları ile “Türk herif” Avrupalı kimliğinin ‘öteki’ olarak örnek temsillerdir. Haberin başında hatırlatıldığı üzere, Viyana’yı kuşatan barbar Türkler 300 yılı aşkın süre sonra bu kez de yoksul göçmen kuşatması ile artık istenmedikleri halde Viyana’nın göbeğine gelmiş oturmuşlardır; üstelik Avrupalı kimliğinin yitirilmesine sebep olacak büyük bir tehdittirler. Haberin anlatı yapısı ve kelime seçimi ile oluşturduğu anlam dünyası *biz Hristiyanız, onlarsa Müslüman* kalıbıyla biz ve onlar ikiliği üzerinden ötekileştirici dili pekiştirirken, aynı haberde yer alan “Türkiye’nin İslamcı Başbakanı Erdoğan” adlandırması ile İslam’ın ve Doğu’nun olumsuz kültürel özelliklerinin sadece sıradan Türklere özgü olmayıp Türkiye’yi yönetenleri de kapsadığı hatırlatılmaktadır.

Şarkiyatçı klişelerle oluşturulan ötekileştirici haber söyleminin üreticisi, bu haberi Batı’yı eleştirme iddiası ile kaleme almaktadır. Bu da bize artık günümüzde şarkiyatçılık eleştirilerinden haberdar olan Batılı entelektüelin yeni şarkiyatçı stratejilerde nasıl da yaratıcı olduğunu göstermektedir. Ashcroft ve arkadaşlarının bu konudaki uyarısını hatırlamakta yarar vardır:

“Akademi alanında çalışan şarkiyatçılar şimdi daha mahir ve özeleştirilebilirler fakat bu şarkiyatçı inşa medyada, uzman görüşlerinde, akademik çalışmalarda ve entelektüel yorumlarda hâlâ mevcuttur; incelenmemiş varsayımların altında derinlerde yatar. Bu varsayımlar incelenmemiş olarak kalırlar çünkü dilin içine nüfuz ederler” (2000, s. 9).

Derinlerde yatan ve günümüz medyasında ortaya çıkan yeni şarkiyatçı yaratıcılık, tuhaf, egzotik, vahşi Türk ve onun onur anlayışını temsil eden Türkiye mahreçli bir diğer haberde şöyle karşımıza çıkmaktadır:

“Biz Türkler Avrupa’nın bir parçası olmak istiyoruz ama kendi değer ve onurumuzla. Halk kendi kültürlerini feda edemeyeceklerini ve düşman Avrupalı tutumu tarafından aşağılandıklarını belirtiyor” (Smith, 18 Aralık 2004, s. 16).

Haber, ilk bakışta Türk onur ve değerlerinin bir olumlaması ile Avrupalıların Türklere yönelik düşmanca aşağılamalarının bir eleştirisi olduğu izlenimi vermektedir. Ancak haber okunduğunda Türklerin AB kurallarının zorlaması ile feda edemeyecekleri kültürlerinin koyun bağırsağı yemek olduğunu ve bunu sürdürmeyi onurlu üyelik olarak tanımladığını

görürüz. (“Daha şimdiden onlar [AB] koyun bağırsağı yiyemeyeceğimizi söylüyor.”) Koyun bağırsağı yiyen Türk imgesinin Avrupalı okur zihninde ancak tuhafılık ve vahşilik bağlamında karşılık bulabileceği açıktır. Öte yandan Türklerin Avrupa’nın düşmanca tutumu diye tanımladıkları şeyin, Ermenilere ayrımcılık yapıldığını kabul etmeye zorlanmaktan duydukları rahatsızlık olduğu netlik kazanıyor. Ermeni Osmanlı yurttaşlarının Osmanlı devletince soykırımı uğratıldığını tartışmasız bir hakikat olarak algılayan Avrupalı okur nezdinde, Ermenilere karşı ayrımcılık yaptığını “biz asla böyle bir şey yapmadık” sözleriyle kabul etmeyen inkârcı Türk imgesi de dikkate değerdir. Haber, *onuruyla* AB’ye girmek isteyen Türk’ün kültürünü koyun bağırsağı yemeye, düşman Avrupalı tutumunu ise Ermenilere yönelik ayrımcılığı inkâr etme hakkına indirgemektedir.

Bazı haberlerde ise Türk kültürü geleneksel, kadın düşmanı bir kültür, Türk ebeveynler ise zorba ve merhametsiz bireyler olarak sunulur. Bu haberlerden birinde, “12 yaş kadar küçük kızlar yabancılarla konuştukları için veya tecavüze uğrayarak akrabalarının ‘namusunu kirlettikleri’ için bıçaklanmakta, taşlanmakta, veya ölüme zorlanmaktadır.” (Smith, 5 Temmuz 2004, s. 13) sözleriyle oluşturulan Türkiye ve Türkiyeli aile, akraba temsili vahşet çağı ve vahşi toplum temsiline yakındır. Benzer bir diğer haber de bir kadının deneyimleri açısından Türkiye’yi şöyle resmeder:

Avrupa Komisyonu’nca Türkiye’nin AB ile müzakerelerinin başlamasının tavsiye edildiği gün, 6 Ekim günü, Ayşe Özgür bir bankta uyandı.

O üç haftadır Doğu Anadolu’da kendisine tecavüz eden adamdan, ken-disini ölesiye aç bırakan annesinden ve kendisini para ve silah karşılığında satan babasından kaçmaktaydı (Smith, 13 Aralık 2004, s. 12).

Kadınların, babaları tarafından para ve silah karşılığı satıldığı, anneleri tarafından ölesiye aç bırakıldığı, tecavüze uğradığı bir ülke olarak sunulan Türkiye tekinsiz bir kültürün mekânı olarak inşa edilmektedir.

Türkiye’nin Tekinsiz Bir Kültür ve Coğrafya Olarak Temsili

Çalışmaya konu olan *The Guardian* ve *The Times* haberlerinde Türkiye, Türkiye yönetimi ve Türkiye halkının tanımlanmasında en çok kullanılan adlandırma ülkenin dinî niteliğini tanımlayan “Müslüman-İslam” adlan-

dırmasıdır. AKP Hükümeti ve Başbakan Erdoğan'ı tanımlamak amacıyla en çok kullanılan adlandırma ise yine "İslamcı" ve Müslümanlığa ilişkin özellikleri tanımlayan adlandırmalardır.

Yapılan çalışmalar, Britanya basınının İslam'ı ve Müslümanları yanlı(ş) temsil ettiğine ilişkin veriler sunmaktadır (Marsden ve Heather, 2009; Poole, 2009; Richardson, 2004). Bu temsil biçiminin tarihsel köklerinin şarkiyatçı söylemle ilişkili olduğu ve Batılı etnomerkezci söylemin 'Şark'ı yeniden 'şarkiyatçı' bir dille ürettiği bu çalışmalarda gösterilmiştir. Said'in tanımıyla şarkiyatçılık zaten İslam'ın yanlı(ş) temsilidir ve Hristiyan Batı ile Müslüman Doğu arasındaki güç mücadelesinde Müslüman Doğuluyu, Batılı'nın *ötekisi* olarak inşa etme stratejisi şarkiyatçılığa içkindir. Bu nedenle, burada sözü edilen İslam ve Müslümanlık adlandırması birçok çağrışımla doludur ki Müslüman Doğuluyu Hristiyan Batılı karşısında hiyerarşik olarak aşağı bir *öteki* olarak konumlandırır. Bu konumlandırma Doğu'nun, Sayyid'in deyişiyle Batı'dan ontolojik olarak farklı olduğu varsayımı üzerine oluşturulmuş anlatılarla inşa edilmiştir (akt. Richardson, 2004, s. 6). Batı ile Doğu arasında var olduğu varsayılan bu ontolojik fark bazı ikili karşıtlıklar üzerine kurulmuştur. Şarkiyatçı ontolojik şemaya göre, Şark ayrı, farklı, muhafazakar (yeniliklere kapalı), ilkel, barbar ve pasiftir. Buna uygun olarak da despotizme eğilimli, gelişmeden uzak, irrasyonel, değişmez (diyaloga ve müzakereye kapalı), tektip ve kendini tanımlamaktan acizdir. Yeğenoğlu bu ontolojik şemaya Müslüman Doğu toplumlarının sosyo kültürel olarak zamanda geriye itilerek, ilkel ve geri olarak temsil edilmesinin de eklenmesini önerir (akt. Richardson, 2004, s. 6-7). Yukarıda belirtilen bütün bu özcü ve indirgemeci söylem 'Müslüman zihniyeti'nin karakter özellikleri olarak sunulur okuyucuya (Poole, 2009, s. 30).

Şu ana dek örneklenen haberlerden de görüleceği gibi, Batı medyasında yer alan Türkiye'ye ilişkin haberler tipik şarkiyatçı izlek ve motiflerin ege-men olduğu şarkiyatçı metin külliyatını referans alan, günümüz Şark/Şarklı anlatısını oluşturan, şarkiyatçı modern anlatının bir parçasıdır.

Bu bilgiler ışığında Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin haber söyleminin inşasında kullanılan adlandırma stratejilerine yakından bakıldığında 'Müslüman-İslam' adlandırması gerek ülkeyi gerekse ülke halkını tanımlamada en çok kullanılan adlandırmadır. Müslüman-İslam kelimelerinin çoğunlukla

yoksul, tarımsal, Asyalı gibi kelimelerle birlikte kullanılması dikkat çekicidir. Haber metni içinde bu adlandırmaların birlikte kullanımı, yukarıda alıntılandığı gibi Doğu'nun ilkel, gelişmeden uzak, geri olarak temsil edildiği şarkiyatçı söylemi yeniden üretir ve okuyucunun zihninde geçmişten gelen ortak hafızaya gömülü şarkiyatçı klişeleri pekiştirir. Bu adlandırmaların her zaman Türkiye'nin AB üyeliğine karşı argümanları meşrulaştırmak amacıyla kullanılması da dikkat çekicidir.

The Times gazetesinde yer alan Brüksel mahreçli, üç gazetecinin imzaladığı haber, gazetenin Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin haberlerinin bağlamını ve çerçevesini incelemek açısından fikir verici bir örnektir. Bu nitelik bu habere özgü olmayıp diğer haberlerde de egemen olan genel tutumun bir örneğidir.

Haberdan yapılan alıntılar incelendiğinde önceki bölümlerde detaylandırılan çalışmalarla ortak özellikler taşıdığı görülebilmektedir.

(...) (Türkiye) *yoksul*, çoğunlukla *tarımsal* bir *İslam* ülkesi olup ayrıca neredeyse tamamen *Asya*'da(dır)... Türkiye yenilerde (AB'ye) katılan ülkelerin hepsinden daha çok heves ve arzu göstermektedir çünkü çok daha kalabalık ve *yoksul* bir nüfusu vardır ve *kültürel olarak daha farklıdır*. Türkiye'nin doğusunda ortalama gelir 180 Pounda düşecek kadar *azdır*... Türkiye'ye empoze edilen koşullar, milyonlarca Türk'ün AB'ye göçeceği ve böylesine büyük ve *yoksul* bir ulusun bütün tarımsal ve gelişme sübvansiyonlarını *emip AB fonlarını kurutacağı* korkusunu yatıştırmayı amaçlamaktadır. Birçok Avrupalı ülke Müslüman azınlıklarını entegre etmeye uğraşırken AB'de en kalabalık nüfusa sahip olacak bir *Müslüman* ülkenin üye yapılmasının planlanması ayrıca tartışmalı bir konudur (Browne, Hurst ve Watson, 18 Aralık 2004, s. 39). (Vurgular makale yazarına aittir.)

Haber, Türkiye'yi kalabalık, yoksul, tarıma dayalı, Asya coğrafyasında bir İslam ülkesi yani geri, sanayileşmemiş, modernleşmemiş, geleneksel olarak adlandırmakta ve bu ad seçimlerinin çağrıştırdığı imalara açık bir mekan olarak inşa etmektedir. Haberde yoksul Türkiye'nin Avrupa'yı ve fonlarını emip kurutma korkusu ve yoksul, Müslüman-İslam kelimelelerinin sıklıkla kullanılarak pekiştirilmesi de dikkat çekicidir. Öte yandan Türkiye'nin yoksulluğu, hiçbir AB üye adayı ülkeye dayatılmadığı halde Türkiye'ye dayatılan özel ve sert koşulların meşrulaştırılmasını sağlayan bir gerekçeye dönüştürülmektedir.

“Sayın Erdoğan üyelik konuşması sonrasında ‘Biz AB’nin gerçekten *dünya barışına* katkıda bulunan bir güç olması gerektiğine inanıyoruz’ dedi (...) Türkiye, 35000 askerden oluşan bir birlikle Kuzey bölümünü *işgal* etmiş olduğu Kıbrıs’ın tanınması sorununda derin bir duyarlılık göstermektedir (...) Son haline getirilmek üzere 12 saatte neredeyse bir düzine yeniden yazımdan geçen anlaşma metninin nihai sözcüklere dökülmesi için çalışıldığı bir noktada Sayın Erdoğan zirveyi bırakıp gitmekle *tehdit* etti (...) AB devletleri, Türkiye’nin son zamanlardaki demokratik reformlardan, ülkede radikal *İslam*’ın etkisiyle, geri dönülebileceği korkusunu yansıtarak, eğer Türkiye ‘özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı ve temel özgürlükleri (...) ciddi ve sürekli olarak ihlal ederse’ müzakerelerin iptal edilmesi hakkında sahip olmak için ısrar ettiler.”

Haberin bir diğer vurgusu Başbakan’ın dünya barışına ilişkin AB’den beklentisini ifade eden cümleyi Kıbrıs’ı işgal eden bir ülke başbakanının sarf ettiği vurgulanarak militer duyarlılıkları yüksek, işgalci ülke Türkiye ve halkının dünyada barış talebinin otantikliği üzerinde şüphe bulutları yaratılmakta, daha önceki çalışmalarda da gösterilen güvenilmez, söz ve davranışlarının arkasında farklı motivasyonlar olduğu varsayılan hesapçı Doğulu imajı pekiştirilmektedir.

Haberin bu bölümünde dile getirilen bir diğer husus anlaşma metni üzerindeki tartışmalardır. Anlaşma metnini saat başı değiştirmek zorunda bırakan Türk heyetinin uzlaşma kültüründen, dolayısı ile hoşgöründen uzak, müzakere yeteneğinden ve dolayısı ile akılcılıktan uzak ve AB başkanlarını müzakereyi bırakıp gitmekle tehdit eden bir Başbakan portresi eşliğinde sunulması, yine Türkiye heyetinin Doğulu özelliklerini vurgulamaktadır. Bu özellik bir diğer haberde de “Türkiye Başbakanı Recep Tayip Erdoğan, AB’nin ilk önerisini fırlatıp attı ve zirveyi terk etmekle tehdit etti” (Gow ve Watt, 18 Aralık 2004, s. 2) sözleriyle ifade edilmektedir.

Yine aynı haberde güvenilmez, hesapçı Doğu ülkesi ve insanının Müslüman olarak portresini tamamlayan; demokrasi, insan hakları ve özgürlüklere saygısının reform ve hukuki düzenlemelere rağmen güvenilemezliğine vurgu yapılmaktadır. Bu nedenle Batıların gelecekte radikal İslam’ın güç kazanması, insan hakları ve temel özgürlüklerin ciddi bir şekilde çiğnenmesi ihtimalinin İslam ülkeleri için yadırganacak bir durum olmayabileceği, bu durumda yine “beyaz adamın yükü” gereği Batı’nın duruma müdahale konusunda ısrarcı olması bir hak olarak kurgulanmakta ve doğallaştırılmaktadır.

Aynı haber içinde yedi kez Türkiye'nin Müslüman-İslam ve Avrupalı'dan farklı kimliği vurgulanırken, üç kez yoksulluğu, geriliği, gelişmemişliği, gelenekselliği vurgulanarak Batı karşısında Türk-Müslüman'ın ötekiliği pekiştirilmiştir. Türkiye'nin Müslüman kimliğine vurgu, aşağıda örneklen- diği üzere diğer haberlerde de yaygındır:

“Ankara'nın ılımlı İslamcı hükümeti... 70 milyonun yoksullaşmış ülkesi...”
(Gow ve Smith, 7 Ekim 2004, s. 16)

“Türkiye, 70 milyon Müslüman'ın ülkesi” (Browne, 4 Mayıs 2004, s. 13)

“[Türkiye ile müzakerelerin başlaması] AB'nin sınırlarını İran, Irak ve Asya'da yoksul Müslüman bir ulusa [Türkiyeliler] ulaştıran bir yol açar...”
(Hurst ve Browne, 17 Aralık 2004, s. 44)

“Türkiye her ne kadar değişmiş olsa da hâlâ ezici şekilde Müslüman, tarihsel olarak hasım ve coğrafik olarak Asyalı kalmıştır” (Tisdall, 14 Aralık 2004, s. 11).

“Türkiye, son zamanlarda AB'ye üye olan diğer tüm ülkelerden çok daha fazla tutkuyla harekete geçiyor, çünkü o çok daha yoksul, büyük ve kültürel olarak çok farklı” (Browne, Hurst ve Watson, 18 Aralık 2004, s. 39).

“Türkiye, en yoksul ve çoğunluğu Müslüman olan nüfusuyla, AB'nin en kalabalık ülkesi olur” (Henley, 29 Eylül 2004, s. 15).

Yukarıda örneklenen haber dili Türkiye bağlamında Müslümanlıkla yoksulluğu, geri kalmışlığı ilişkilendirmektedir. Bu ilişki AB'ye ilişkin bir tehlike imasını içermektedir. Müteakip haberde görüleceği gibi bu yoksul ve Müslüman ülke zengin, gizli gündeme sahip Müslüman ülkelerle gizli finansal ilişkiler kurarak ‘aşırı-İslamcı’ ülkelerin ve mezheplerin etkisi altına girmeye açık bir Türkiye portresi eşliğinde AB'ye üyeliğin tartışılmasını bile anlamsız kılmaktadır.

“Söylenen odur ki, geçen on yıl içinde ülkenin tarihi boyunca inşa edilen cami sayısından daha fazla cami inşa edilmiştir Türkiye'de. Bunların çoğu Suudi parasıyla finanse edilmiştir ve Vahhabi mezhebine adanmıştır.” (Kaletsky, 7 Ekim 2004, s. 17)

Bu haber dilinin tetiklediği hasmane söylem yer yer dışlayıcı veya ötekileştirici olmaktan öte düşmanca bir nitelik kazanmaktadır. Nitekim bazı haberler Türkiye'nin Batı'nın tarihsel düşmanı olarak algılandığını açıkça ifade etmiştir.

Türkiye Başbakanının ‘İslamcı’ Olarak Temsili

Yukarıdaki haber içeriklerinde de görüldüğü gibi Türkiye ve halkının temsilinde Başbakan Erdoğan yaygın bir haber aktörü olarak kullanılmaktadır. Bu temsillerde Doğulu ve Müslüman klişelerine başvurulduğu yukarıdaki örneklerde de belirtildi. Bu bölümde Başbakan Erdoğan’ın temsilinde hangi imgelerin dolaşıma sokulduğuna ilişkin örnekler verilecektir.

Erdoğan’ın eğitimi, daha doğrusu eğitimsizliği haberlerde ima edilen özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir haberde Erdoğan, aşağıdaki gibi tanıtılmaktadır:

Genç bir adam olarak Recep Tayip Erdoğan yetenekli bir futbolcu idi fakat profesyonel olabilecek kadar değil. Dolayısıyla futbol yerine politikaya odaklandı. Şimdi Sayın Erdoğan Türkiye’nin Başbakanıdır (Tisdall, 14 Aralık 2004, s. 11).

Haber Türkiye Başbakanı’nı futbolcu olamadığı için, adeta tesadüfi olarak, Başbakan olmuş biri olarak sunmaktadır. Bir diğer haber ise Yunan Ortodoks Başpapazı Chrystomos’un “Barbarlar Doğu’ya” sözleriyle Türkiye’ye yerini ve haddini bildiren sözlerini 400 yıllık Osmanlı yönetimi altında kalmış bir halkın duygusallığı ile açıklayarak başlamaktadır. Ardından, haberin bağlamı bu bilgiyi vermeyi gerektirmediği halde, Türkiye Başbakanı Erdoğan’ı yabancı dil konuşamayan (cahil) bir lider olarak tanımlarken, Yunanistan Başbakanı Karamanlis’i doktora sonrası çalışmasını ABD’de Türk-Yunan ilişkileri üzerine yapmış yabancı dil konuşabilen bir (akademisyen, entelektüel) lider olarak tanımlamaktadır (Smith, 5 Ağustos 2004, s. 11).

Böyle bir arka plana yerleştirilen Türkiye Başbakanı, haberlerde, günlük yaşam pratiği içinde İslami kuralları uygulayan, içki karşıtı, ateşleyici İslamcı şiirleri seven biri olarak canlı portrelere konu olmaktadır:

(...) Avrupalı liderler anlaşmayı *şampanya* kadehlerini kaldırarak kutlarken, Türk Başbakanı *portakal suyu* kadehini kaldırdı. Sayın Erdoğan *katı içki karşıtı* olup, birkaç yıl önce *ateşleyici bir İslamcı şiirden ‘minareler süngümüz camiler kışlamız’* alıntısını içeren konuşması nedeniyle mahkum oldu (Browne, Hurst ve Watson, 18 Aralık 2004, s. 39). (Vurgular makale yazarına aittir.)

Haber, Türkiye Başbakanı’nı Avrupa kültürünün bir parçası olan alkollü içki içmeye karşı bir figür olarak tanımlayarak, İslamcı kimliğin farklılığına vurgu yapmakla kalmamakta, aynı zamanda Başbakan’ın konuşmasında

alıntı yapmış olduğu şiiri ‘ateşleyici İslamcı bir şiir’ olarak adlandırarak şiirin, Başbakan’ın ve temsil ettiği toplumun İslamcı ve şiddete yatkınlık özelliğine gönderme yapmaktadır. İnsan haklarına saygılı üç Batılı gazetecinin hazırladıkları haberde bir şiirden alıntı yapma nedeniyle mahkûm olmayı, ifade özgürlüğü hakkı çerçevesinde ele alma refleksi gösterememiş olmaları da ayrıca dikkate değerdir.

Haberlerde, Başbakan Erdoğan’ın gerek kendisi, gerek partisi ve hükümeti ‘İslamcı’ etiketiyle damgalanmaktadır. Türkiye Başbakanı politik bir kavramsallaştırmaya da vurgu yapan ‘İslamcı’ adlandırması ile anılırken, Avrupa’nın Hristiyan köklerine ve doğasına sıklıkla vurgu yapan Fransa eski Başkanı Valery Giscard d’Estaing, ki kendisi Türkiye’nin AB üyeliğine şiddetle karşıdır, yeni Avrupa Anayasası’nın mimarı olarak anılmaktadır:

“(…) Türkiye’nin *İslamcı* Başbakanı Tayip Erdoğan yarın Ankara’nın AB masasındaki yerini tartışmak üzere Brüksel’e gidiyor... *Yeni Avrupa Anayasası’nın mimarı* Valery Giscard d’Estaing (...)” (Henley ve Traynor, 22 Eylül 2004, s. 17).

Öte yandan haberlerde başbakan Erdoğan’ın lideri olduğu AKP ve Türkiye hükümeti;

“kökleri *İslamcı* politikalarda yatan parti” (Bowcott, 24 Eylül 2004, s. 17)

“*İslamcı* hükümet” (Browne, 20 Eylül 2004, s. 12)

“ Sayın Erdoğan’ın ılımlı *İslami* hükümeti” (Smith, 8 Mayıs 2004, s. 18)

“ ... (Türkiye) büyük, yoksul Müslüman ve nerdeyse tümüyle Asya’da... Türkiye, resmi olarak laik Müslüman demokrasi... Sayın Erdoğan’ın *İslamcı* hükümeti” (Browne, 23 Eylül 2004, s. 15)

“ Kuvvetle *İslamcı* bir partinin başında olan, fakat *şu ana kadar* Türkiye’nin laik politik kimliğine saygı gösteren sayın Erdoğan” (Righter, 28 Mayıs 2004, s. 28)

gibi adlandırmalarla İslamcı politikalarla ilişkisi üzerinden tanımlanırken hiçbir Avrupalı Hristiyan Demokrat Başbakan, parti veya hükümet Hristiyan adlandırmasıyla veya Hristiyan dinine ilişkin referanslarla anılmamaktadır. Bu da daha önce sözü edilmiş olan ‘Müslüman terörist’ adlandırması ile ‘Türkiye’nin İslamcı Başbakanı’ adlandırmasının şarkiyatçı büyük anlatı içinde mevcut olan ‘terör yayan İslam’ sunumunun bir parçası olduğunu ve şarkiyatçı söylem ve temsil içinde yerini aldığını gösterir.

Sonuç

Çalışmaya konu olan haberlerin söyleminde kullanılan Türk kimliğine ilişkin adlandırma stratejilerine bakıldığında, Türk kimliğinin Avrupalı kimliğinin *ötekisi* olarak inşa edildiği, bu inşanın şarkiyatçı izlek ve motiflerin kullanımıyla gerçekleştirildiği görülmektedir. Böylelikle haber söyleminin bir kimlikler hiyerarşisi oluşturduğu; bu hiyerarşi içinde ‘Avrupalı’ kimliğini üstün, makbul, erişilmesi, örnek alınması gereken kimlik olarak yapılandırırken, ‘Türk’ kimliğini ise bunlara karşıt niteliklere sahip kimlik olarak konumlandığı görülmektedir. Bu tespiti gerekçelendiren argümanlar sadece günümüz Türkiye’sinin ve Türkiye halkının bugünkü performansına referansla değil, tarihsel Türkiye ve Türk referanslarına da başvurmaktadır. Bu tarihsel referanslarda da şarkiyatçı argümanların izleri açıktır. Bu nitelikleri ile Avrupa kültür ve kimliğinin karşıtı olarak konumlandırılan Türk kimliği ve Türkiye aslında AB ve onun Avrupalı kimlik ve kültürü ile uyumsuz ve grupdışı olarak tanımlanırken, AB dışı tutulması da meşrulaştırılmaktadır.

Türk kimlik inşasının belirleyici özelliği Müslüman, yoksul, Asyalı karakteri olarak sunulmaktadır. Bu karakter yoksul, geri, akıldışı, vahşi, hesapçı, zorba gibi şarkiyatçı klişe ve kalıp yargıları yeniden üreten temsillerle inşa edilmektedir. Bu temsiller, çalışmalarda diğer Avrupa ülke basınlarına kıyasla, Türkiye’nin AB üyeliğine ılımlı yaklaştığı belirtilen bir ülkenin sağ-muhafazakâr ve sol-liberal en etkin iki gazetesinde de yer almaktadır. Kumar’ın (2010, s. 260) da belirttiği gibi İslamofobi ve şarkiyatçılık Batı basınında sadece ana akım değil, ilerici yayınlarda bile alıntılarının garantili çerçevesi haline gelmektedir. Bu nedenle sağ-muhafazakâr çizgisiyle tanınan *The Times* gazetesinin genel haber çerçeveselendirmesinde karşımıza çıkan şarkiyatçı dil ve kavramların sol-liberal çizgide yer alan *The Guardian* gazetesinde de mevcut olması, şarkiyatçılığın yaygınlığının göstergesidir.

Sonuç olarak, Avrupa basını hâlâ şarkiyatçı söylem stratejilerini kullanmakta, haberlerde Türkiye’yi bir Şark ülkesi ve Türk kimliğini de Şarklı olarak temsil etmektedir. Avrupa kamuoyunun Türk kimliği ve Türkiye algısını inşa eden Batı basınının şarkiyatçı klişelerle dolu ‘ötekileştirici’ söylemi değişmeden, Türkiye ve AB arasındaki ilişki eşitler arası bir ilişki olamayacaktır.

EXTENDED ABSTRACT**Reflections of the Turkey on the Mirror of Orientalism:****Orientalist Discourse in the British Press****Regarding Turkey's EU Membership****H. Esra Arcan***

In both the Turkish and Western press, the metaphors such as ‘the bridge between East and West’, ‘where Asia and Europe meet’ are frequently used while defining Turkey. These metaphors are phrases that generally emphasize the Asian aspect of Turkey instead of the European, in other words the Eastern one rather than the Western. These indicate not only a geographical Asian or Eastern position, but also a cultural one. And the news that is nowadays the main circle of the discourse clearly carries the traces of this Orientalist language and approach. In the right- and left-wing mainstream Western newspapers’ news related to Turkey, this language and approach can be clearly seen as a common attitude. This attitude reveals itself especially in the language that questions the Western characteristics and that emphasizes non-European identity of Turkey and Turkish public in the news regarding Turkey, whose amount increases in the Western press with Turkey’s European Union (EU) candidacy. The analysis of this discourse that is created with this language and that is popularized with these news will help us understand the impact of this Orientalist cultural heritage of the West on the representation of Turkey in the news and thus see the image of Turkey reflected to the world from the Western public’s eyes, language and mirror. It would not be surprising to see that this image attributes an Eastern rather than Western identity to Turkey and Turkish public, in other words an Islamic and Asian one. And it is really interesting to see the increase in these attributes and the objections against Turkey’s membership to EU that generally define the cultural characteristic of the European civilization as Turkey speeds up the enactment of EU harmonization laws and declares the importance it attaches and will attach to democratic processes respect-

* Dr., Istanbul University, Faculty of Communication

ing to the rule of law and human rights (Casanova, 2006, s. 236). And the analyses of the discourse strategies used in the news published in Western press regarding Turkey's EU membership may help us in explaining the nature of these objections.

That's why it would be especially enlightening to analyze which discourse strategies British press use while representing and constructing Turkey and Turkish identity, and whether this discourse has Orientalist traces or not. For this purpose, the objective of this study is to analyze the discourse construction strategies of the news regarding EU membership of Turkey published in the year of 2004 in the newspapers *The Guardian* and *The Times* that represent two different political wings of the British press which are liberal-left and conservative-right respectively. The focus of this study is in what degree and how the discourse strategies that carry the traces of West's Orientalist reflex and history used in news discourse related to Turkey's EU membership.

Database of the selected news of 2004 is LexisNexis Academic News Index. Based on their significant contributions to the critical discourse analysis field as founding theorists, the *Socio-Cognitive Approach* model of Teun van Dijk and *Discourse-Historical Approach* model of Ruth Wodak are used. Through these models, it is aimed to reveal the dominant discourse patterns and discourse strategies in the news titles and news texts. The main problem of this study is whether there is an Orientalist Turkey and Turkish identity representation in the news regarding EU membership of Turkey in the British Press and whether this representation differs in the news of *The Times* and *The Guardian*.

When the denotation strategies used for the Turkish identity in the discourse of the news subject to the study, it can be seen that Turkish identity is constructed as the 'other' of European identity and this construction is achieved by the use of Orientalist themes and motifs. Thus, it is seen that news discourse creates an identity hierarchy and constructs 'European' identity as superior, acceptable, example-setting identity while constructing 'Turkish' identity as the identity that has totally the opposite qualities. The arguments that make this distinction not only refer to the current performance of Turkey and Turkish public, but also the historical ones. And

in these historical references, the traces of Orientalist arguments are clear. While Turkish identity that is positioned as the opposite of European identity with these qualities is defined as not being in harmony with the EU and its European culture and as an out-group, it is tried to legitimize leaving Turkey out of the EU.

The distinctive quality of Turkish identity construction is for it to be presented as poor, Muslim and Asian character. This character is constructed with Orientalist clichés and judgments such as poor, backward, irrational, wild, self-concerned, barbarian etc. These representations take also their place in the two most effective newspapers representing the conservative-right and liberal-left wings of a country that is declared to approach much more positively to the EU membership of Turkey in comparison to the press of other European countries.

Keywords: Orientalism, critical discourse analysis, British press, Turkey, Turkish identity, EU membership

Kaynakça

- Aksoy, S. (2009). The prospect of Turkey's EU membership as presented in the British newspapers The Times and The Guardian. *Journal of European Studies*, 39 (4), 469-506.
- Althusser, L. (1971). *Ideology and state*. London: New Left Books. [Türkçesi: Althusser, L. (1991). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. İstanbul: İletişim Yayınları]
- Arcan, E. (2010). *İnsan hakları ve medya*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ashcroft, B. ve ark. (2000). *Edward Said*, Florence-USA: Routledge.
- Benhabip, S. (1996). *Democracy and difference: Contesting the boundaries of the political*. New Jersey: Princeton University Press.
- Casanova, J. (2006). The long, difficult, and tortuous journey of Turkey into Europe and the dilemmas of European civilization. *Constellations*, 13 (2), 234-247.

- Chomsky, N. ve ark. (2004). *Medyanın kamuoyu imalatı*. İstanbul: Çivi-yazıları.
- Choulraki, L. (2000). Political discourse in the news: Democratizing responsibility or aestheticizing politics?. *Discourse & Society*, 11, 293-314.
- Christensen, C. (2005). Pocketbooks or prayer beads?: US/UK newspaper coverage of the 2002 Turkish elections. *The Harvard International Journal of Press*, 10 (1), 109-128.
- Christensen, C. (2006). God save us from the Islam cliches. *British Journalism Review*, 17 (1), 65-70.
- Coşkun, İ. (2003). Modernliğin kaynakları: Rönesans üzerine bir değerlendirme. *Sosyoloji Dergisi*, 3 (6), 45-69.
- Coşkun, İ. (2008). Sosyoloji, antropoloji, şarkiyatçılık ve öteki. *Sosyoloji Dergisi*, 3(16), 11-26.
- Elgamri, E. (2008). *Islam in the British broadsheets: The impact of orientalism on representations of Islam in the British press*. Reading, GBR: Ithaca Press.
- Fairclough, N. (1995). *Media discourse*. Londra: Arnold.
- Foucault, M. (1969). *Archaeology of knowledge*. London: Routledge.
- Foucault, M. (1987). *Söylemin düzeni*. T. Ilgaz (Çev.), İstanbul: Hil Yayınları.
- Gramsci, A. (2009). *Hapishane defterleri seçmeler*. A. Cemgil (Haz.), (5. bs.), İstanbul: Belge Yayınları.
- Izadi, F. ve Saghaye-Biria, H. (2007). A discourse analysis of elite American newspaper editorials: The case of Iran's nuclear program. *Journal of Communication Inquiry*, 31(2), 140-165.
- Kumar, D. (2010). Framing Islam: The resurgence of orientalism during the Bush II era. *Journal of Communication Inquiry*, 34 (3), 254-277.
- Malcolm, D., Bairner, A. ve Curry, G. (2010). 'Woolmergate': Cricket and the representation of Islam and muslims in the British press. *Journal of Sport and Social Issues*, 34 (2), 215-235.
- Marsden, L ve Savigny, H. (2009). *Media religion and conflict*. Surrey: Ashgate Publishing Group.

- Negrine, R. ve ark. (2008). Turkey and the European union: An analysis of how the press in four countries covered Turkey's bid for accession in 2004. *European Journal of Communication*, 23 (1), 47-68.
- Poole, E. (2009). *Reporting Islam: Media representations and British muslims*. London: Tauris.
- Richardson, J. E. (2004). *(Mis)Representing Islam: The racism and rhetoric of British broadsheet newspaper*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company
- Said, E. W. (1999). *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark anlayışları*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Tekin, Ç. B. (2008). The Construction of Turkey's possible EU membership in French political discourse. *Discourse & Society*, 19 (6), 727-763.
- Tekinalp, Ş. ve Uzun, R. (2006). *İletişim araştırmaları ve kuramları*. İstanbul: Beta Yayınları
- Van Dijk, T. (1988). *News analysis*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Van Dijk, T. (1993). Principles of critical discourse analysis. *Discourse&Society*, 4 (2), 249-283.
- Van Dijk, T. (2003). Söylem ve ideoloji. Barış Çoban ve ark. (Çev.), *Söylem ve İdeoloji* içinde (s. 17-34), İstanbul: Su Yayınları.
- Van Dijk, T. (2006). Discourse and manipulation. *Discourse & Society*, 17 (3), 359-383.
- Van Dijk, T. (2007). Social cognition and discourse. International Conference on Social Psychology and Language-Bristol, July, 1987, Text 8, Bildiri metni, 129- 157. 8 Mart 2007, <http://www.discourses.org/download/articles>
- Vultee, F. (2006). Fatwa on the bunny: News language and the creation of meaning about the Middle East. *Journal of Communication Inquiry*, 30 (4), 319-336.
- Wodak, R. ve Reisigl, M. (1999). Discourse and racism: European perspectives. *Annual Review of Anthropology*, 28, 175-199.

Wodak, R. ve ark. (2009). *Discursive construction of national identity*. A. Hirsh (Çev.). (2. bs.), Edinburg: University Press.

Wodak, R. ve M. Meyer, (2009). Critical discourse analysis: history, agenda, theory and methodology. Ruth Wodak ve Michael Meyer (Ed.), *Methods of critical discourse analysis* içinde, (2. bs.), Londra: Sage.

Haberler

(Haber sayfa numaraları bölüm içi numaralar olarak belirtilmiş olup; *The Times*'ın "denizaşırı" (*overseas*) ve *The Guardian*'ın "dış [haber] sayfa[sı]" (*foreign page*) bölümlerinde yer alan haberler dış haber sayfası "dhs"; ekonomi sayfası "es"; yurt haberleri sayfası ise "yhs" kısaltmasıyla verilmiştir.)

Bowcott, O. (24 Eylül 2004). *The Guardian*, dhs. 17.

Bremner, S. (2 Ekim 2004). *The Times*, dhs. 23.

Bowcott, O. (24 Eylül 2004). *The Guardian*, dhs. 17.

Browne, A. (4 Mayıs 2004). *The Times*, dhs. 13.

Browne, A. (20 Eylül 2004). *The Times*, dhs. 12.

Browne, A. (23 Eylül 2004). *The Times*, dhs. 15.

Browne A. (24 Eylül 2004). *The Guardian*, dhs. 16.

Browne, A., Hurst G. ve Watson R. (18 Aralık 2004). *The Times*, dhs. 39.

Gentleman A. (2 Ekim 2004). *The Guardian*, dhs. 18.

Gow, D. ve Smith, H. (7 Ekim 2004). *The Guardian*, dhs. 16.

Gow, D. ve Watt, N. (18 Aralık 2004). *The Guardian*, yhs. 2.

Henley, J. (29 Eylül 2004). *The Guardian*, dhs. 15.

Henley, J. ve Traynor, I. (22 Eylül 2004). *The Guardian*, dhs. 17.

Hurst, G. ve Browne, A. (17 Aralık 2004). *The Times*, dhs. 44.

Kaletsy, A. (7 Ekim 2004). *The Times*, özel haber s. 17.

-
- Mortished, C. (27 Eylül 2004). *The Times*, es. 52.
- Righter, R. (28 Mayıs 2004). *The Times*, dhs. 28.
- Smith, H. (8 Mayıs 2004). *The Guardian*, dhs. 18.
- Smith, H. (5 Temmuz 2004). *The Guardian*, dhs. 13.
- Smith, H. (13 Aralık 2004). *The Guardian*, dhs. 12.
- Smith, H. (18 Aralık 2004). *The Guardian*, dhs. 16.
- Smith, H. (20 Aralık 2004). *The Guardian*, dhs. 13.
- The Times* (12 Ağustos 2004). “Vatican shuns Turkey’s EU bid”, dhs. 15.
- Tisdall, S. (14 Aralık 2004). *The Guardian*, dhs. 11.
- Traynor, I. ve Henley, J. (22 Eylül 2004). *The Guardian*, dhs. 17.

